

מֵאֵרַת הַזִּיכְרוֹן הָאָרוֹךְ

אולנשפיגל? הסקוטים, אמנם, עוד לא לגמרי מחלו לאנגלים (אותם הם מכנים, בחצי-היתול, "סאסקנים", היינו, סכסונים) את התבוסות המרות שנחלו מידיהם בעת החדשה, והם אוהבים לדבר על סקוטלנד כעל "מושבה אנגלית". אבל הם כעצמם מלגלים על כך, ועל "הזיכרון הארוך" הזה, שאין לו משמעות בחיי התרבות שלהם.

וזהי קללתו של האזור בו אנו חיים, של אגן הים התיכון, וביחוד חציו המזרחי — וזהי גם תכונתו הנוגעת ללב ביותר. מבחינה זו אנו היהודים היושבים כאן שייכים לאזור במלוא מובן המלה. גרנו אחרינו את השוכל הארוך והכבד של זכרונותינו על פני כל ארצות הגולה, והזרנו אותו הביתה. טרולים ומכשפות אין פה — שמש המזרח התיכון שרפה אותם כליל לפני אלפי שנים — אבל יש לנו חשבונות פתוחים עם כל העולם, ותכונה זו, המרגיזה כל כך, אובדת כעת במהירות אצל היהודים בחו"ל, וזהו אולי האות המובהק ביותר להתבוללותם.

מעיף לסחוב את השוכל הזה. לפעמים צריך לצאת מכאן ולאורר את הראש באחת הארצות ה"צעירות", כמו צרפת או אנגליה, אבל כשלעצמי, אם אי-פעם יצליח הפרוייקט הנסתר לחתוך את מדינתנו בעזרת "תעלות ימים" למיניהן, לנתקה מן היבשת ולהשיטה אל לבים — אני אשאר כאן, במזרח התיכון, כלבנט העתיק, המתוסבך, היפה, והאהוב עלי מכל. ■

גם שם לא סוגרים חשבונות, ולעזאזל עם השאלה איפה בכלל האויב, והמוסלמים עד עצם היום הזה נלחמים ביניהם, כאשר מקור מחלוקתם היא שאלת יורשו הלגיטימי של מוחמד. הרי זה כאילו מלחמות השושנים לא היו מסתיימות לעולם! וכמצריים, הקופטים טוענים שהם ורק הם צאצאי המצרים הקדמונים ויורשי תרבותם המפוארת. כאילו שאר אוכלוסיית מצרים יצאה בהמוניה ממדבריות ערב במאה השביעית ובאה והתיישבה בעריה וכפריה של ארץ הנילוס.

אותה תכונה נמצאת גם בתרבותם של בני האי כרתים, למשל. הקורא את "הדר"ח לגרקו" מאת ניקוס קאזאנצאקיס מגלה גם שם את השוכל הארוך והמסורבל של זכרונות וחשבונות שאינם נסגרים לעולם.

וזהי דרכו של האזור בו אנו חיים, אזור שתרבותו כה עתיקה שלעומתה בני צפון ומערב אירופה נראים כבני-תשחורת שלא מכבר הצטרפו אל המין האנושי, ולא רק אצל הסקנדינבים, שיצאו מן היערות רק לפני מספר מאות שנים, עוד מסתובבים שדים וטרולים למיניהם — כפי שעיון כיצירותיהם של איסכן וסטרינברג ועד אינגמר ברגמן בימינו מגלה עד מהרה — אלא גם אצל האנגלים, הפרוזאיים כל-כך, יש עוד לא מעט רוחות ושרים: ראה הצלחתו המסחררת של טולקין, ממציא ה"הוביט", "שר הטבעות" וכו'. אלה הן מחלות ילדות, בסך-הכל.

אבל שם, בתרבות המערבית המודרנית, אין מטפחים את המטען הרגשי של זכרונות העבר הקולקטיבי, על חשבונותיו, ויהיו רוויי דמים כשיהיו. (קורה, כמובן, שהחשבון פשוט איננו יכול להיסגר, כי המאבק עורנו נמשך — כמו באירלנד, למשל, אבל לא בכך עסקינן.) עוד לפני זמן לא רב — במושגים שלנו — טכחו קתולים ופרוטסטנטים זה את זה בהמוניהם ובהנאה רבה, והיום אין לזכרונות אלה כמעט כל משמעות רגשית. קשה לתאר שהוצאת ספרים הולנדית תמנע מלפרסם ביוגרפיה טובה של קרלוס החמישי, או אפילו של בנו המגעיל, פיליפ השני, אשר עשו שמות נוראות בארצות השפלה במאה ה-16. (זוכרים את טיל

"... זכור את אשר עשה לך עמלק?" מישוהו ראה עמלקים בזמן האחרון? — במאה השנים האחרונות? — באלפיים השנים האחרונות? לא משנה. את עמלק עלינו לזכור, ויש מי שדואג להזכיר לנו. ההסבר המקובל הוא שהעמלקים היו מנוגלים במיוחד, אויבים אכזריים מאין כמוהם. אבל "בת ככל השודרה" נשמע לא הרבה יותר מעודן, וכמו עמלק, אין צורך לומר, לא שכחנו גם את הפלשתי, היווני והרומי, שלא לדבר על הצלבנים והמלניצקי הצורך, קוזאקים ועוד כל מיני זדים שמוזמן עברו מן העולם.

אצלנו לא סוגרים חשבונות, כאשר לא מכבר העליתי את הרעיון שמן הראוי להוציא לאור בעברית את "זכרונות אדריאנוס" מאת מרגריט יורסנאר, הסבירו לי כולם שהדבר בלתי אפשרי, שהרי אדריאנוס קיסר הוא "אדריאנוס שחיק-עצמות" שרמם של עשרת הרוגי מלכות בראשו, עד עצם היום הזה, זה שהוא מת לפני כ-1900 שנה ומאז חלו אי-אילו שינויים בעולמנו לא שייך לעניין.

נוכחתי בכך כאשר חזרתי וקראתי לא מכבר את "הברדלס" של ג'וזפה די לאמפרוזו, גם שם, באי המשולש סיציליה, לא סוגרים את החשבון עם אף אחד, ולא משנה כלל אם הוא עוד קיים. שם עוד זוכרים את הפניקים ואת היוונים והערבים והאוסטרים, ומיידע-מייעוד.

ובלבנון, שכנתנו, היתה תנועה "כנענית" שקדמה לזו שלנו, ושאפה לחזור אחורנית, אל הצורים והצידונים, אל התרבות הפניקית הקדומה. משורריה של תנועה זו קראו לעצמם תמוז ואדונים, ועסקו במוטיבים לקוחים מהמיתולוגיה השמית הקדומה של סוריה רבתי. כאשר אחד מטובי המשוררים של אותה תנועה, סעיד עקל, כתב מחזה על נושא כח יפתח (סיפור פאגאני מאין כמוהו, מן הפרימיטיביים שבמקרא!), נוף בו אביה הרוחני של התנועה, אנטון סעדה, על שבחר לו נושא "יהודי מובהק, עויין לתרבות הסורית", והציע לו להעמיק במיתוסים של ארצו ולתקן את דרכיו, ואכן, עקל ישב וכתב מחזה פויט בשם "קדמוס", על אותו אבי-קדמון שלפי המסורת לימד את בני יוון את מלאכת הכתיבה...

חופש, מוסר, דמוקרטיה (המשך)

אסור לי בחירות הבסיסיות של האזרחים. אסור לי להטיף לרצח, להרג, להרג של קבוצות שלמות. אסור לי להטיף למשל, לגירוש הערבים מישראל, או מארץ-ישראל, אסור לפי דעתי, להטיף למעשים שיש בהם פגיעה בחירות הבסיסיות של האזרחים.

אי-הזכות לשתוק

סוג אחד מסוים של התנהגות מילולית הוא תשיקה, ואנחנו צריכים לשאול את עצמנו מתי יש לנו זכות לשתוק, האם בכל מקום, בכל עת ובכל שעה, יש לנו הצדקה מוסרית לשתוק? לדעתי יש הקשרים מסוימים, בהם אין לנו רשות לשתוק, מפני שבהקשרים מסוימים מתפרשת תשיקה כהודאה, וכל זמן שאני שותק, אני מבטא הסכמה מובלעת עם כל מה שקורה, ואני נושא באחריות חלקית לכל מה שקורה. הדרך היחידה להתקומם כנגד הנעשה הבלתי-צודק והבלתי מוסרי (אע"פ שמבחינה פרוצדורלית אין בו פגם) היא על-ידי הביטוי החדי-משמעי, של ההסתייגות המוחלטת מן המטרות שמנסים להשיג או מן האמצעים שנוקטים בהם, או מצעדים אחרים של המרנינות הכוללת.

חובת הצעקה

בצד זכות ההתבטאות ישנה חובת הצעקה, החובה להסתייג ממעשים מסוימים, ומי שלא מסתייג

הערה שלילית: תורתו נחונה לידידי אנטון שמאס, שהסב את חשומת לבי למאמרו של ג'וזף זיידאן, "מיתוסים וסמלים בשירה הערבית המודרנית", שהופיע ב-"Journal of Arabic Literature" בארה"ב, בו מצאתי את האינפורמציה על התנועה הלאומית הסורית והשפעותיה החברתיות.

Handwritten signature: 'Fr 18/10'

חתום על

עתון 77

לשנת 1983

Handwritten signature: 'Fr 18/10'